

8 Γλωσσολογία και μετάφραση: μια γλωσσολογική προσέγγιση της μετάφρασης σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο

Μαρία Στυλιανίδου

King's College

Περίληψη

Το παρόν άρθρο αναφέρεται στη στενή σχέση που έχει η επιστήμη της γλωσσολογίας με τη μετάφραση. Αρχικά αναφέρονται οι θεωρίες που επικρατούσαν στην Ελλάδα με κύριο εκφραστή τον Κωστή Παλαμά, αλλά και οι θεωρίες που αναπτύχθηκαν στην υπόλοιπη Ευρώπη από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα. Στη συνέχεια αυτές οι θεωρίες εφαρμόζονται σε πρακτικό επίπεδο σε μια συγκριτική ανάλυση ενός μεταφρασμένου ποιήματος στα ελληνικά με το γαλλικό πρωτότυπό του. Η ελληνική μετάφραση ανήκει στον Κωστή Παλαμά, ο οποίος αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς και αξιόλογους μεταφραστές ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο (Στυλιανίδου 2015). Το άρθρο αυτό παρουσιάζει για άλλη μια φορά τη μεταφραστική δεινότητα του Παλαμά και παράλληλα αποδεικνύει ότι η γλωσσολογία είναι απαραίτητη σε κάθε μεταφραστική απόπειρα, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

1. Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο έχει ως θέμα τη γλωσσολογία σε σχέση με τη μετάφραση και ιδιαίτερα τη μετάφραση της ποίησης. Η μετάφραση και η γλωσσολογία είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους και η διεθνής βιβλιογραφία βρίθει προσεγγίσεων της μετάφρασης από επιμέρους κλάδους της γλωσσολογίας (Τσίγκου 2011), καθώς η μετάφραση μόνο οφέλη μπορεί να αντλήσει από την επιστήμη της γλωσσολογίας (Mounin 1998).

Αρχικά θα παρουσιάσω τις θεωρίες που επικρατούσαν στην Ελλάδα με κύριο εκφραστή τον Κωστή Παλαμά, αλλά θα αναφερθώ και σε θεωρίες που αναπτύχθηκαν στην υπόλοιπη Ευρώπη από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα, όπως το θέμα της ζωντανίας του κειμένου μέσω της γλώσσας της μετάφρασης, τη δημιουργία μουσικότητας μέσω της γλώσσας και την ιδιαίτερη χρήση της γλώσσας από το μεταφραστή, που επηρεάζει το αποτέλεσμα της ποιητικής μετάφρασης. Ιδιαίτερη έμφαση θα δώσω στο θέμα της πιστότητας ως προς το κείμενο-πηγή. Θα προσπαθήσω να αποδείξω από τη μία ότι η λεξική πιστότητα δεν οδηγεί κατ' ανάγκη και στην πιστότητα του νοήματος. Από την άλλη η υπέρμετρα ελεύθερη μετάφραση καταργεί την πιστότητα της μετάφρασης ως προς το κείμενο-πηγή.

Στο δεύτερο μέρος του άρθρου θα χρησιμοποιήσω αυτές τις θεωρίες σε πρακτικό επίπεδο σε μια συγκριτική ανάλυση ενός μεταφρασμένου ποιήματος με το πρωτότυπό του. Το πρωτότυπο ποίημα έχει τον τίτλο “La vie de loin” και γράφτηκε από τον Γάλλο νομπελίστα ποιητή Sully Prudhomme και η μετάφραση με τίτλο «Η ζωή από μακριά» είναι του Κωστή Παλαμά και ανήκει στη συλλογή του με τίτλο “Ξανατονισμένη Μουσική”. Αυτή η συγκριτική ανάλυση των δύο ποιημάτων θα έχει κυρίως γλωσσολογική προσέγγιση με έμφαση στο λεξιλογικό επίπεδο.

2. Κύριο μέρος

2.1. Θεωρητική προσέγγιση

Κατά το 19ο αιώνα υπήρχε η διάκριση ανάμεσα στην πιστή, δηλαδή την κατά γράμμα, μετάφραση και την ελεύθερη. Πολλοί γλωσσολόγοι και θεωρητικοί της μετάφρασης, ανάμεσά τους ο Davie (1975) και ο Bonnefoy (1989), υποστηρίζουν ότι η κατά λέξη μετάφραση οδηγεί σε έλλειψη πιστότητας απέναντι στο κείμενο πηγή. Αντίθετα, η μετάφραση που είναι πιο ελεύθερη είναι και πιο πιστή. Επιπλέον, πιστότητα για τον Steiner (1998: 126) σημαίνει ότι το μήνυμα της συνομιλίας δεν πρέπει να παρερμηνεύεται με όποιον τρόπο και να εκφραστεί. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να πούμε το ίδιο πράγμα με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και το μήνυμα να παραμένει το ίδιο. Επομένως ο Steiner αναφέρεται στο γλωσσικό γεγονός ότι κάθε άνθρωπος έχει διαφορετικό τρόπο έκφρασης και έτσι είναι αδύνατο να υπάρξει κατά λέξη πιστότητα στη μετάφραση. Ανάλογη στάση απέναντι στην κατά λέξη και ελεύθερη μετάφραση είχαν και οι κριτικοί στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα ο Κωστής Παλαμάς υποστηρίζοντας την ελεύθερη μετάφραση έγραψε:

Δε λησμονώ ότι η φιλολογική, ουχί δε η σχολαστική μετάφρασις, και προπαντός η έμμετρος, οποιοσδήποτε καλλιτεχνήματος που αξιοί κάπως, τηρουμένων των αποστάσεων, να αμιλληθή προς το πρωτότυπον, είναι εξανάγκης και πρέπει να είναι ελευθέρα μετάφρασις (1893, 2:127).

Ένα χρόνο αργότερα στο δοκίμιό του «Η μετάφρασις της Υπατίας» επαναλαμβάνει την άποψή του: «Για τούτο συμβαίνει στη φιλολογία πολλές φορές οι πλέον ωραίες μεταφράσεις να είναι και οι ολιγώτερον πιστές» (15:284). Στο ίδιο δοκίμιο (15:285) ο Παλαμάς αναφέρεται στο “Études de philologie néogrecque” του Ψυχάρη, όπου η άποψη για το αδύνατο της κατά λέξη μετάφρασης διατυπώνεται από τον Taine που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν συνώνυμα ανάμεσα στις γλώσσες. Η ίδια ακριβώς άποψη αναφέρεται από τον Schopenhauer (όπως αναφέρεται στον Schulte 1991). Το 1893 ο Παλαμάς επαινεί τον Πάλλη διότι όπως λέει:

Τον τρόπο τούτο, που χωρίς να μένη στο κείμενο πιστός, εν τούτοις ξέρει να ξαναδίνει το κείμενο πιο πιστά από κάθε άτολομο και σα μηχανικό παρακολούθημα του πρωτότυπου, θα ξαναβρούμε πλατύτερα άλλη φορά, σα θέλη ο Θεός, εξετάζοντας το μέγα έργο, την Ιλιάδα (1893, 8:37–38).

Ωστόσο το γεγονός ότι ο Παλαμάς δεν υποστηρίζει την κατά λέξη μετάφραση δεν σημαίνει ότι υποστηρίζει τη δημιουργία εντελώς ελεύθερων μεταφράσεων. Θεωρεί πως υπάρχουν όρια σε αυτή την ελευθερία, που αν ξεπεραστούν η μετάφραση θα καταντήσει παράφραση, ακόμη και παρωδία:

Η Ιλιάδα του κ. Πάλλη, ακριβώς ειπείν, δεν είναι μετάφρασις, και είναι κάτι παραπάνω από παράφρασιν. Είναι απόπειρα μετασχηματισμού του αρχαίου ομηρικού εις καθαρόν νεοδημοτικόν ποίημα [...] αλλά συγχρόνως νομίζω ότι των ελευθεριών τούτων υπάρχουν όρια πέραν των οποίων κινδυνεύει να υποστηή σημαντικήν αλλοίωσιν ο χαρακτήρ του πρωτοτύπου, αλλοίωσιν που ημπορεί να προχωρήσει ενίοτε και μέχρι παρωδίας (1893, 2:127–128).

Όπως υπογραμμίζει και ο Davie (1975:21) το πιο σημαντικό είναι να αναγνωρίζει ο μεταφραστής τι ελευθερίες μπορεί να έχει, ώστε να παραμείνει μεταφραστής και όχι να μετατραπεί σε μιμητή.

Μια άποψη που αντιβαίνει προς τις παραπάνω είναι ότι κάθε μετάφραση είναι ένα είδος ερμηνείας: “Διότι και η μετάφρασις πιστή τις και κατά γράμμα ούτως ειπείν ερμηνεία είναι, αφού και η ερμηνεία δεν είναι είδος τι μεταφράσεως ανεπτυγμένης του συνεπτυγμένου κειμένου” (Παλαμάς 2:517). Επομένως θα πρέπει να δεχτούμε ότι, όπως υπάρχουν πολλά είδη ερμηνειών, υπάρχουν και πολλά είδη μεταφράσεων. Και υπάρχουν πολλά είδη ερμηνειών εφόσον σε ένα κείμενο ενυπάρχουν πολλά νοήματα. Αυτό ακριβώς σχετίζεται και με τον ορισμό της πολυσημίας.¹ Είναι ορθό ότι μία μοναδική ερμηνεία δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει. Ο καθένας έχει τη δική του κοσμοθεωρία και τρόπο κατανόησης και αντίληψης των πραγμάτων. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μετάφραση: μπορούν να υπάρξουν πολλές μεταφράσεις ενός μόνο κειμένου-πηγής.

Σύμφωνα με τη θεωρία της πολυσημίας, η ποίηση, περισσότερο από κάθε άλλο γραπτό κείμενο έχει πολλά νοήματα —αισθητικό, φωνητικό και εκφραστικό (Bonney 2000, Barnstone 1993). Έτσι, κάθε μετάφραση αναπτύσσει ένα ή περισσότερα από τα νοήματα αυτά, γι’ αυτό οι μεταφράσεις του ίδιου κειμένου δεν μπορούν ποτέ να είναι οι ίδιες. Είναι επίσης αδύνατο να παραχθούν όλα τα νοήματα ενός κειμένου στη μετάφραση. Με άλλα

¹ Ο όρος οφείλεται στον γλωσσολόγο M. Bréal (1897) και αναφέρεται στον συσχετισμό μιας μορφής με περισσότερες από μία σημασίες. Η σχέση αυτή είναι εξαιρετικά συχνή στις ανθρώπινες γλώσσες που συστηματικά «συστεγάζουν» διαφορετικές αλλά σχετικές σημασίες κάτω από την ίδια μορφή” (Νικηφορίδου 2008).

λόγια, η πιστότητα στο νόημα δεν είναι απλή έννοια. Όπως λέει ο Bonnefoy (2000), το νόημα του ποιήματος όπως εμφανίζεται στα στρώματα των σημαινόντων και σημαινομένων χωρίζεται σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο της συνείδησης και στο επίπεδο της διαίσθησης.

Έτσι, ο Davie (1975: 23) συμπεραίνει ότι δεν υπάρχει τέλεια μετάφραση επειδή καμία δεν μπορεί να παραγάγει όλα όσα υπάρχουν στο πρωτότυπο. Ο Schopenhauer (όπως αναφέρεται στους Shulte & Biguenet 1992: 32–33) μεταφέρει τη συζήτηση στο επίπεδο της λέξης και της φράσης λέγοντας ότι κάποια χαρακτηριστική, λακωνική και σημαντική πρόταση σπάνια μπορεί να μεταφερθεί από μια γλώσσα σε μια άλλη ώστε να παραγάγει ακριβώς το ίδιο αποτέλεσμα. Αυτό αναπόφευκτα προκαλεί ατέλειες σε όλες τις μεταφράσεις. Η μετάφραση λοιπόν είναι πάντα μια μορφή προδοσίας, ο δε Παλαμάς θεωρεί ότι η προδοσία είναι η πιο κοινή μοίρα ενός μεταφραστή (1900, 14:45).

Το γεγονός ότι δεν μπορεί να υπάρξει απόλυτη αναλογία και συνωνυμία οδήγησε θεωρητικούς όπως τον Bassnett (2002) να συμπεράνουν ότι η ποίηση δεν είναι μεταφράσιμη. Αυτή την άποψη εν μέρει συμμαρτίζεται ο Παλαμάς στο άρθρο του «Μουσική και λογική στην ποίηση» (1925: 464–465), όπου γράφει: «Όσο κι αν βλέπης την απελπιστική αλήθεια πως η ποίηση, από μια σε άλλη γλώσσα, είναι αμετάφραστη, όμως η ποίηση απομένει η παγκόσμια γλώσσα». Στο γράμμα του προς τον Κατσίμπαλη το 1943, αναφερόμενος στις δικές του μεταφράσεις ο Παλαμάς μιλά για τα «φοβερά εμπόδια της μεταφοράς, αδύνατης σε πολλά, ενός ποιήματος από μια σε άλλη γλώσσα». Η Τσούτσουρα (1997: 379) χαρακτηρίζει «συνετή» αυτή την αντιθετική άποψη του Παλαμά ως προς το θέμα του αδύνατου της μετάφρασης υποστηρίζοντας το εξής:

Ανάμεσα στα δύο αυτά όρια της μετάφρασης που προσδιορίζονται από τη φιλοσοφία της γλώσσας (από τη μια δηλαδή το αξίωμα πως κάθε κείμενο είναι δυνατόν να μεταφραστεί και από την άλλη το αξίωμα επίσης πως η απόλυτη μετάφραση είναι αδύνατη), ο Παλαμάς στέκει με τη σύνεση που τον χαρακτηρίζει γενικότερα ως κριτικό, αλλά και με την τόλμη που του εμπνέει το πάθος για τη μυστική τέχνη του λόγου και τον κάνει ποιητή.

Το τι ακριβώς παραμένει στη μετάφραση εξαρτάται από την απόφαση του κάθε μεταφραστή. Παρόλο που ο κάθε μεταφραστής έχει τη δική του άποψη ως προς το τι θα πρέπει να περάσει στη μετάφραση, συνήθως οι μεταφραστές δίνουν έμφαση στο νόημα, στο ύφος, στη δομή και στο συναίσθημα. Το ερώτημα είναι τι πρέπει να παραμένει ώστε να θεωρείται η μετάφραση καλή και πιστή. Η απάντηση του Παλαμά θα ήταν η διατήρηση του νοήματος (όχι του κατά λέξη, αλλά του γενικού νοήματος) και της ζωντανίας, αλλά και της μορφής. Ο Παλαμάς πιστεύει πως η μορφή είναι πολύ σημαντική και συγκεκριμένα γράφει:

Ο λόγος είναι πως μου καρφώνονται οι στίχοι τούτοι με την αφεγάδιαστη μορφή τους, την αχώριστη από το νόημα, με τη μορφή που του δίνει και του νοήματος την περίσσια του χάρη, καθώς ένα ωραίο πρόσωπο κάνει να μας φαίνεται ουρανόσταλη μια απλή γυναικούλα (1909, 8:30).

Ο Παλαμάς πιο συγκεκριμένα πιστεύει ότι «οι στίχοι υποστηρίζονται ο ένας από τον άλλο και η δύναμη τους πηγάζει από την πειθαρχία τους και από την τάξη την απαρασάλευτη σε κάθε τους κίνηση. Αυτό το δούλεμα χρειάζεται “άσκηση” και “υπομονή”» (12:89). Μάλιστα πιστεύει πως «πολύ δυσκολότερη είναι η μετάφρασις ποιημάτων που αξίζουν μόνον από την κατασκευή της μορφής και όχι κι από της ουσίας τη βαρύτητα» (15:284).

Ένα άλλο γλωσσολογικό θέμα σχετικά με τη μεταφρασεολογία είναι αυτό της ζωντανίας και του ζωντανέματος του κειμένου-πηγής. Ο Derrida χρησιμοποιεί τον όρο “afterlife (Fortleben, “prolonged life”)” (Pym 2010: 109) τον οποίο ο Walter Benjamin (1923: 76) χρησιμοποίησε για να εξηγήσει πως η μετάφραση μπορεί να συνεχίσει τη ζωή του κειμένου-πηγής. Αυτές οι απόψεις σχετίζονται με αυτό που γενικώς αποκαλείται “deconstruction” στη θεωρία της μετάφρασης. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, κάθε μετάφραση είναι μετασχηματισμός: το κείμενο-πηγή εξαφανίζεται, καταστρέφεται και κάτι άλλο παράγεται απ’ αυτό. Ωστόσο και οι δύο θεωρίες συνεπάγονται ότι το κείμενο-πηγή ζωντανεύει μέσω της μετάφρασης και ότι, αν και δεν παραμένει το ίδιο, ένα κομμάτι του είτε μικρό είτε μεγάλο ενυπάρχει στη μετάφραση (Gentzler 1993).

Στο ελληνικό συγκείμενο η ιδέα της καταστροφής και αναδημιουργίας του κειμένου στη μετάφραση υπάρχει με κύριο εκφραστή τον Κωστή Παλαμά ο οποίος το 1903 γράφει:

Ανάλογα μπορεί να στοχαστούμε πως ο ποιητής, κ’ εκεί που μεταφράζει, μεταφραστής δεν είναι. Είναι μονάχα, πρώτα πρώτα, ένας χαλαστής· κ’ ύστερα είναι ένας ξαναστοχαστής, κ’ ένας δεύτερος πλάστης του χαλασμένου.[...] Ναι. Κάθε μετάφραση είναι μια καταστροφή. Μα είναι μαζί κ’ ένα καινούριο φύτρωμα σε άλλο περιβόλι (1903, 6:370).

Το 1900 ο Παλαμάς αναδιατυπώνει την άποψή του και μάλιστα επισημαίνει κάποια μέσα με τα οποία μπορεί να επιτευχθεί το ξαναζωντανέμα του κειμένου. Τα μέσα αυτά είναι η δημοτική, ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος και η ρίμα (14:45–46).

Το τρίτο και τελευταίο γλωσσολογικό και μεταφραστικό ζήτημα στο οποίο θα ήθελα να αναφερθώ είναι το ότι ο κάθε μεταφραστής, όπως και ο κάθε άνθρωπος, έχει μια ιδιαίτερη και ξεχωριστή χρήση της γλώσσας, η οποία επηρεάζει το αποτέλεσμα της μετάφρασης. Ωστόσο όπως επισημαίνει και ο Dryden (1961) όχι μόνο η ιδιόγλωσσος του μεταφραστή αλλά και ο τρόπος έκφρασης και ο προσωπικός τρόπος σκέψης του είναι κάτι που τον διακρίνει από τους υπόλοιπους μεταφραστές. Κάτι που είναι αναπόφευκτο σε κάθε μετάφραση, αν και όχι πάντοτε ευεργετικό.

Ανάμεσα στους κριτικούς και θεωρητικούς υπάρχουν φυσικά αυτοί που δεν υποστηρίζουν αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε “personification” στη μετάφραση. Ένας από αυτούς είναι ο Valéry (1958) που πιστεύει πως στη μετάφραση δεν πρέπει να διακρίνεται η προσωπικότητα κανενός μεταφραστή. Η τελειότητα γι’ αυτόν είναι να δίνεται η εντύπωση ότι το ποίημα γράφτηκε χωρίς την παρέμβαση κάποιου ποιητή. Αντίθετα ο Steiner (1998) όπως και ο Παλαμάς πιστεύουν ότι η παρουσία του μεταφραστή στο μεταφρασμένο κείμενο είναι κάτι φυσικό και αναπόφευκτο. Όπως σε μια ανθρώπινη συνομιλία αντιλαμβανόμαστε την άποψη ή έκφραση κάποιου άλλου προσώπου με βάση τη δική μας ιδιοσυγκρασία και απόψεις, έτσι και όταν μεταφράζουμε τέτοιες απόψεις είναι φυσικό να τις εκφράσουμε με τον δικό μας τρόπο. Ο Bonnefoy (2000) μάλιστα ενθαρρύνει τους μεταφραστές να μεταφράζουν χωρίς να χάνουν την προσωπικότητά τους. Πολύ σωστά ο Schopenhauer διαπιστώνει πως η μετάφραση του εαυτού μας σε μια άλλη γλώσσα είναι ένδειξη της απόλυτης γνώσης της άλλης γλώσσας και μια ένδειξη ιδιοφυίας (όπως αναφέρεται στον Schulte 1992: 34).

2.2. Πρακτική προσέγγιση

La vie de loin

Ceux qui ne sont pas nés, les peuples de demain,
Entendent vaguement, comme de sourds murmures,
Les grands coups de marteaux et les grands chocs d’armures
Et tous les battements des pieds sur le chemin.

Ce tumulte leur semble un immense festin,
Dans un doux bruit de flots, sous de folles ramures ;
Et déjà, tressaillant au sein des vierges mûres,
Tous réclament la vie et le bonheur certain.

Il n’est donc pas un mort qui, de retour dans l’ombre
Leur dise que cet hymne est fait de cris sans nombre
Et qu’ils dorment en paix sur un enfer béant,

Afin que ces heureux qui n’ont ni pleurs ni rire
Ecoutent sans envie, autour de leur néant,
Le tourbillon maudit des atomes bruire ?

Η ζωή από μακριά

Αυτοί πού δε γεννήθηκαν κι αυτοί που θάρθουν αύριο
βούϊσμα δυσκολοξάνοιχτο μισογροικάν μακρυάθε,
βαριά χτυπήματα σφυριών, βρόντους τρανούς αρμάτων,
κι από τα πόδια που πατάν και περπατάνε, κρότους.

Κι αυτή η βοή, τους φαίνεται γιορτάσι απέραντο, ένα
κυμάτων γλυκανάσασμα κάτω από χλωροκλάδια,
κ' οι αγέννητοι στα σωθικά σκιρτώντας των παρθένων,
τη διακονεύουν τη ζωή σα βέβαιη ευτυχία.

Κανείς νεκρός δε βρίσκεται στη νύχτα γυρισμένος
για να τους πη:- «Ο ύμνος αυτός πού ακούτε, είν' από μύρια
σκουξίματα, κ' εσείς κοιμάστε απάνου από 'ναν άδην ολάνοιχτο!»

Να πάσουν πιά οι ευτυχισμένοι εκείνοι,
οι αδάκρυτοι κ' οι αγέλαστοι με αποθυμιά ν' ακούνε,
στο που τους ζώνει Τίποτε, το αφωρεσμένο σκούσμα.

Ήδη από τον πρώτο στίχο της μετάφρασης του Παλαμά παρατηρούμε ότι υπάρχει παρέκκλιση στο λεξιλογικό επίπεδο. Η φράση «les peuples de demain», που κατά λέξη μεταφράζεται «οι λαοί του αύριο», μεταφράζεται από τον Παλαμά «αυτοί που θάρθουν αύριο». Με αυτή τη λεξιλογική παρέκκλιση ο Παλαμάς επιτυγχάνει τη δημιουργία επανάληψης (που δεν υπάρχει στο γαλλικό πρωτότυπο) εφόσον στον ίδιο στίχο επαναλαμβάνεται η λέξη «αυτοί». Η επανάληψη είναι ένα σημαντικό υφολογικό χαρακτηριστικό που προσδίδει μουσικότητα στο στίχο (Στυλιανίδου 2015).

Ο δεύτερος στίχος του γαλλικού ποιήματος, αποτελείται από έξι λέξεις και παρατηρούμε ότι ο Παλαμάς κατορθώνει να τον αποδώσει με μόνο τέσσερις:

Entendent vaguement, comme de sourds murmures,
βούϊσμα δυσκολοξάνοιχτο μισογορικών μακρυάθε,

Ο Παλαμάς το πετυχαίνει αυτό με τη χρήση συνθέτων που είναι ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της παλαμικής ποίησης. Οπότε βλέπουμε ότι αυτός ο στίχος αποτελεί παράδειγμα του «εκπαλαμισμού» του γαλλικού ποιήματος εφόσον διακρίνουμε περισσότερο το πρόσωπο του Παλαμά παρά του Prudhomme που είναι ο δημιουργός του πρωτοτύπου.

Στον τρίτο στίχο είναι αξιοσημείωτο το ότι ο Παλαμάς διατηρεί ακριβώς τις ίδιες παρηχήσεις που υπάρχουν στο γαλλικό πρωτότυπο:

Les grands coups de marteaux et les grands chocs d'armures
βαριά χτυπήματα σφυριών, βρόντους τρανούς αρμάτων

Στον ακριβώς επόμενο στίχο όχι μόνο διατηρεί τις παρηχήσεις αλλά δημιουργεί ακόμη περισσότερες:

Et tous les battements des pieds sur le chemin.
κι από τα πόδια που πατάν και περπατάνε, κρότους.

Στο μεταφρασμένο ποίημα υπάρχει η παρήχηση του κ, π και τ ενώ στο κείμενο πηγή υπάρχει μόνο η παρήχηση του τ σε μόνο 2 λέξεις (tous, battements). Και στους δύο στίχους δημιουργείται μια ακουστική εντύπωση. Με την επανάληψη του τ και ρ είναι σαν

να ακούμε το θόρυβο των σφυριών και των αρμάτων ενώ με την επανάληψη των π και τ ο Παλαμάς όχι μόνο περιγράφει αλλά είναι σαν να ζωντανεύει το περπάτημα. Φυσικά για να το κατορθώσει αυτό ο Παλαμάς δεν μεταφράζει κατά λέξη, ωστόσο εξακολουθεί να παραμένει πιστός στο νόημα και στη μουσικότητα του γαλλικού στίχου. Με άλλα λόγια οι «απιστίες» του τον κάνουν πιο πιστό μεταφραστή.

Στο γαλλικό ποίημα η φράση “folles ramures” μεταφράζεται από τον Παλαμά με μόνο ένα σύνθετο “χλωροκλάδια”. Με αυτή την παρέκκλιση δημιουργείται παρήχηση των γλ, χλ and κλ ανάμεσα στις λέξεις “χλωροκλάδια” και “γλυκανάσασμα”. Η παρήχηση μπορεί να προκαλέσει ευχάριστο ήχο όταν υπάρχουν υγρά σύμφωνα (Stavrou 1992) και αυτός ο ήχος δημιουργεί μια αίσθηση αγαλλίασης. Έτσι επαληθεύεται αυτό που πολύ σωστά συμπεραίνει ο Βαγενάς (2004: 65):

Αυτό που δημιουργεί το νόημα σε μια ποιητική λέξη, αυτό που τη φορτίζει με συγκίνηση, είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέεται με τις άλλες λέξεις. [...] Στον ποιητικό λόγο βλέπουμε το εξής περιέργο: με όσο περισσότερους, δυνατότερους και βαθύτερους δεσμούς συνδέεται η μια λέξη με την άλλη, τόσο περισσότερο διατηρεί τη μοναδικότητα της και τόσο πιο βαθιά μένει καρφωμένη ακέραια στη μνήμη μας.

Η φράση “qui n'ont ni pleurs ni rire” αποδίδεται από τον Παλαμά με τα επίθετα “αδάκρυτοι” και “αγέλαστοι”. Αυτά τα δύο επίθετα ανήκουν στην κατηγορία των αρνητικών επιθέτων του παρνασισμού και ειδικότερα δηλώνουν την “έλλειψιν συναισθήματος και συμμετοχής” (Marmarinou 1976: 384). Όπως ορθά διαπιστώνουν οι Μαρμαρινού (1976) και Νάκας (2004) το έργο του Παλαμά βρίθει από τέτοια επίθετα. Επομένως και πάλι εδώ ο μεταφραστής Παλαμάς εκπαλαμίζει τα ποιήματα που μεταφράζει καθώς χρησιμοποιεί λεξιλόγιο που ανήκει στο ιδιαίτερο προσωπικό του ιδίωμα.

Γενικά παρατηρούμε ότι στο λεξιλογικό επίπεδο υπάρχει μεγαλύτερη ένταση στις λέξεις που χρησιμοποιεί ο Παλαμάς. Για παράδειγμα η λέξη “murmures” μεταφράζεται ως “βουΐσμα” αντί απλώς μουρμουρητά. Το επίθετο “grands” που κατά λέξη σημαίνει “μεγάλους” μεταφράζεται ως “τρανούς” και το “maudit” (καταραμένο/μισητό) ως “αφωρεσμένο”. Επίσης το ουσιαστικό “cris” που κατά λέξη σημαίνει φωνές ή κραυγές μεταφράζεται με το “σκουξίματα” που είναι πιο έντονα φορτισμένη λέξη.

3. Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, ο Παλαμάς είναι άριστος γνώστης της γαλλικής, εφόσον αναγνωρίζει πρώτα τη δομή της γαλλικής και έπειτα μεταφράζει στη μητρική του, την ελληνική, χωρίς ίχνος του ότι πρόκειται για μετάφραση, δηλαδή με τρόπο που να φαίνεται ότι το ποίημα συντάχθηκε απευθείας στα ελληνικά. Μάλιστα δίνεται η εντύπωση ότι πρόκειται για αυθεντικό ποίημα του Παλαμά, καθώς αντικατοπτρίζεται η ιδιαίτερη γλώσσα και ο

προσωπικός τρόπος έκφρασης του ποιητή. Μέσω διαφόρων μεταφραστικών τεχνικών, όπως η επανάληψη και η παρήχηση, κατορθώνει να διατηρήσει τη μουσικότητα του πρωτοτύπου και να δημιουργήσει ακόμη μεγαλύτερη μουσικότητα, αλλά και ζωντάνια στο ποίημά του με την ένταση που δημιουργούν οι λέξεις που επιλέγει να χρησιμοποιήσει. Παρόλο που προβαίνει σε λεξιλογικές παρεκκλίσεις και δεν κάνει κατά λέξη μετάφραση, κατορθώνει να μείνει πιστός όχι μόνο στο μουσικό/ηχητικό επίπεδο, αλλά και στο νόημα του γαλλικού ποιήματος.

Σε αυτό το άρθρο προσπαθήσαμε να δείξουμε πως η μετάφραση έχει άμεση σχέση με τη γλωσσολογία, κυρίως με τους γλωσσολογικούς κλάδους της σύνταξης και της σημασιολογίας. Μια γλωσσολογική προσέγγιση λοιπόν είναι απαραίτητη και βοηθητική στη συγκριτική ανάλυση ποιημάτων στον τομέα της μετάφρασης επιβεβαιώνοντας την άποψη του Mounin (1998) πως η μετάφραση μόνο οφέλη μπορεί να αντλήσει από την επιστήμη της γλωσσολογίας.

Βιβλιογραφία

- Βαγενάς, Ν. (2004). *Ποίηση και μετάφραση*, Αθήνα: Στιγμή.
- Barnstone, W. (1993). *The Poetics of Translation: History, Theory, Practice*. New Haven: Yale University Press.
- Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*. London & New York: Routledge.
- Benjamin, W. (1923). The task of the translator. Στο: Benjamin W. 1968 *Illumination*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Bonnefoy, Y. (1989). *The Act and the Place of Poetry: Selected Essays*. Chicago: University of Chicago Press.
- (2000) *La communauté des traducteurs*. Presses universitaires de Strasbourg.
- Davie, D. (1975). *Poetry in Translation*. Great Britain: The Open University Press.
- Dryden, J. ([1660]/1989). Metaphrase, paraphrase and imitation. In: A. Chesterman (ed.) *Readings in Translation Theory*, 7-12. Finland: Oy Finn Lectura Ab. in W.P.Ker (ed.) [1680]/1961, *Essays of John Dryden*, v.1 and 2, New York; Russell.
- Gentzler, E. (1993). *Contemporary Translation Theories*. London: Routledge.
- Μαρμαρινού-Πολίτου, Ε. (1976). Ο Κωστής Παλαμάς και ο γαλλικός Παρνασσισμός (Συγκριτική φιλολογική μελέτη). Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα.
- Mounin, G. (1994). *Les Belles Infidèles*, [Villeneuve d'Ascq]: Presses universitaires de Lille.
- Νάκας, Θ. (2004). φεγγαροφωτοπλούμιστη, μαργαριταρωμένη, γλυκονυχτιά ανοιξιάτικη, μιας μπόρας προμηνύτρα (ή Για το ποιητικό ιδίωμα του Παλαμά: πρώτα πορίσματα από μια ηλεκτρονική επεξεργασία των Απάντων του). Στο: Πιλαρινός (επ.), *Κωστής Παλαμάς: Μελετήματα*. Αθήνα: Τράπεζα Αττικής.
- Παλαμάς, Κ. (1972-1984). *Απαντα*, v.6-17, Μπίρης.
- Νικηφορίδου, Κ. (2008). Πολυσημία [polysemy]. Στο Μ. Θεοδωροπούλου (επ.), *Λεξικό Γλωσσολογικών Όρων*,

http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=40.

Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. London; New York: Routledge.

Schopenhauer, A. (1992) On Language and Words. In: Schulte, R. & Biguenet, J. (ed.), *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derride*. Chicago: University of Chicago Press.

Steiner, G. (1998). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford University Press.

Stylianidou, M. (2015). Palamas as verse translator and anthologist: A study of Ξανατονισμένη Μουσική. PhD thesis. King's College London.

Τσούτσουρα, Μ. (1997). *Μετάφραση και ερμηνευτική: επτά συγκριτολογικές δοκιμές*. Αθήνα: Εκδόσεις Έψιλον.

Valéry, P. (1958). *The Art of Poetry*. London: Routledge & K. Paul.